

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Калиновського Богдана Валерійовича на дисертацію Соломонюка
Олександра Ярославовича на тему «Судова правотворчість:
загальнотеоретичне дослідження», подану на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право

Ступінь актуальності обраної теми. Розвиток права та держави є діалектично взаємопов'язаними процесами, що активно вивчаються сучасною правовою теорією. Визнаючи факт взаємної зумовленості поступу правової системи і держави, не можна заперечувати, що загальний стан держави, визначені для неї цілі державотворення мають істотний вплив на становлення та розвиток правової системи, а також на всі дії держави у правовій сфері. Аналізуючи конкретні процеси розвитку права, насамперед у частині правотворчості й подальшого правового регулювання, можна стверджувати, що вони відображають загальні тенденції державного розвитку й одночасно зазнають на собі істотного впливу тієї політико-правової ситуації, яка складається в суспільстві. Процес правотворчості представляє собою один з найважливіших елементів розвитку як права в цілому, так і безпосередньо правової системи тієї чи іншої країни. Характеризуючи процес розвитку права, слід визнати, що його поступовість і неперервність забезпечується саме завдяки правотворчій діяльності та її основним суб'єктам. У цьому контексті осмислення правотворчої діяльності та її різновидів, зокрема судової, становить одне з найважливіших теоретичних завдань сучасної юридичної науки.

Проблема судової правотворчості набуває важливості не лише з огляду на загальнотеоретичні причини, коли виникає потреба в побудові тих чи інших теоретичних моделей розвитку, але й у межах вивчення питань взаємодії держави і права, адже характер правотворчого процесу, його властивості, а також рівень його забезпеченості формують об'єктивні підстави для того, щоби робити висновок про характер самої держави, про визначення рівня її демократизму, про

те, наскільки вона відповідає вимогам правової держави. Тому наголошуючи на актуальності й важливості дослідження проблем судової правотворчості в сучасній Україні, варто усвідомлювати, що ця проблематика має одночасно як суто науково-теоретичну, так і практичну значущість. Більше того, в умовах перехідних суспільств та активного розвитку правової системи, питання судової правотворчості стають одними з найбільш важливих й актуальних.

З огляду на це, обрана О.Я. Соломонюком тема наукового пошуку «Судова правотворчість: загальнотеоретичне дослідження» є досить актуальною, оскільки присвячена судовій правотворчості як особливому різновиду правотворчої діяльності, який є малодослідженим і доволі суперечливим. У своєму розвитку судова правотворчість прислужилася меті безпосереднього захисту прав і свобод людини, коли судді при обґрунтуванні своїх рішень виходили не лише з конституційних норм, а й з принципів справедливості, розумності, природного права, відповідності моральним критеріям, суспільної необхідності та цілей правового регулювання суспільних відносин.

Оцінка наукового рівня дисертації та наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень дисертаційного дослідження та публікацій О.Я. Соломонюка відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 – Право.

Кваліфікаційна наукова праця виконана в Національній академії внутрішніх справ з урахуванням ключових положень Постанови Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 р. № 30; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр. у частині п. п. 1–5 підрозділу 1.1. «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», п. 6 підрозділу 1.2. «Удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права»; Плану основних заходів Міністерства внутрішніх справ України на 2021 рік (Наказ МВС України від 28 грудня 2020 р. № 920); відповідає пріоритетним напрямам наукових досліджень відповідно до Наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки» (Наказ

МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, затверджених рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23).

Основні теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться в дисертації, викладено у 22 наукових публікаціях за темою наукового пошуку, з яких шість статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, одна стаття – в міжнародному науково-періодичному виданні Республіки Польщі, п'ятнадцять тез доповідей і наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Низка положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що викладені в дисертаційному дослідженні О.Я. Соломонюка, отримано вперше або суттєво вдосконалено. Вони мають достатній ступінь наукової новизни. Наукова новизна отриманих результатів впливає з актуальності теми дослідження. Вона полягає також у тому, що дисертаційна робота є однією з перших у вітчизняному правознавстві комплексним дослідженням, яке всебічно аналізує теоретичні та практичні аспекти юридичної природи судової правотворчості. Вказане дослідження дає глибоке і цілісне уявлення про поняття судової правотворчості, її основні ознаки та види. Детально розглядаються особливості актів судової правотворчості, підкреслюючи їхню унікальність і специфіку.

Окрім того, наукове дослідження акцентує увагу на специфіці правотворчої діяльності суддів у сучасних правових системах, аналізуючи їхні повноваження в контексті правотворчого процесу. Важливою частиною наукової роботи є дослідження актуальних аспектів і проблем розвитку судової правотворчості в Україні, що включає як аналіз поточного стану, так і пропозиції щодо вдосконалення цієї сфери. Розглядаючи питання судової правотворчості з різних ракурсів, у вказаній роботі пропонуються конкретні рекомендації щодо

покращення судової практики та правової політики в системі правосуддя.

Також рецензованій науковій роботі вперше: розкрито структурно-функціональну характеристику юридичної природи судової правотворчості; виокремлено та проаналізовано інноваційні технології судової правотворчості у провідних країнах світу; наведено додаткові аргументи з метою обґрунтування необхідності утвердження судової правотворчості в Україні. Удосконалено систему наукових знань про генезис судової правотворчості; методологію дослідження юридичної природи судової правотворчості; дефініцію поняття «судова правотворчість». Дістали подальший розвиток: систематизація історіографії проблематики судової правотворчості; наукове уявлення про ключові концепції, що характеризують змістово-правову сутність судової правотворчості; положення про акти судової правотворчі; наукова позиція про те, що в англо-американських правових системах, на відміну від романо-германських, відсутнє чітке розрізнення між правотворчою та правоінтерпретаційною діяльністю судових органів. У дисертаційному дослідженні сформульовано низку положень, що мають важливе значення для загальнотеоретичного правознавства та юридичної діяльності.

Таким чином, дисертаційне дослідження О.Я. Соломонюка здійснене на високому теоретичному та методологічному рівнях. Висновки, положення, рекомендації та пропозиції дисертації, відповідають вимогам Положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають достатній ступінь наукової новизни і практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість положень, висновків, рекомендацій і пропозицій наукового дослідження О.Я. Соломонюка не викликають жодних сумнівів. Вони логічно слідують з тексту дисертації та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, запропоновані дисертантом, стосовно вдосконалення становлення та функціонування правотворчої активності суддів в Україні мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження складають наукові розвідки фахівців у галузі філософії, загальної теорії права, теорії управління та правоохоронної діяльності, соціогуманітарних наук, норми Конституції України, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що визначають правові засади діяльності суду, а також міжнародно-правові акти і законодавство окремих зарубіжних країн, досвід розвитку судової правотворчості яких може бути використано в Україні.

З цією метою використано такі емпіричні методи як збір та аналіз статистичних даних щодо судової практики, судових рішень, відомостей про судову систему та інші фактичні дані.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Результати наукового пошуку, що виносяться на захист, отримані завдяки застосуванню комплексу основних положень діалектичного, діяльнісного, емпіричного, індуктивного, історичного, компаративного, раціоналістичного та феноменологічного підходу, а також використання філософського, догматичного, компаративного, емпіричного методів. Методологічну основу дисертаційної праці складають класичні та сучасні концепції становлення та розвитку судової правотворчості, що характеризують її змістово-правову сутність. Завдяки цьому О.Я. Соломонюку вдалося на досить високому рівні розв'язати всі поставлені наукові завдання.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані в дисертаційному дослідженні положення, висновки, рекомендації та пропозиції впроваджено та може бути використано в:

– *судовій діяльності* – для розроблення імплементаційних стратегій Верховного Суду, що спрямовані на поліпшення процесу прийняття судових рішень, оптимізацію судової діяльності, вдосконалення підходів до розгляду справ (акт впровадження Верховного Суду від 1 травня 2024 р.);

– *науковій діяльності* – в ході підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнень, аналітичних матеріалів, а також обґрунтування пропозицій для внесення змін до вітчизняного законодавства (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від

7 травня 2024 р. № 60-нд);

– *освітньому процесі* – під час забезпечення викладання таких навчальних дисциплін, як «Теорія держави та права», «Юридична деонтологія», «Правознавство», «Нормотворча діяльність» та інші (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 7 травня 2024 р. № 59-оп).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація написана українською мовою, відповідає вимогам, що висуваються до підготовки такого виду робіт. Складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 264 сторінки, з них основного тексту – 216 сторінок. Список використаних джерел розміщено на 21 сторінці й налічує 216 найменувань.

Анотація у стислій формі містить основні тези дисертаційного дослідження, викладена українською та англійською мовами.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні та історико-правові основи дослідження судової правотворчості» складається з трьох підрозділів:

Підрозділ 1.1 «Становлення та розвиток судової правотворчості», присвячено аналізу динаміки розвитку судової правотворчості у світі та вплив змін у політичному, соціальному і технологічному середовищі на цей процес.

Підрозділ 1.2 «Стан опрацювання проблематики судової правотворчості», в якому систематизовано історіографію проблематики судової правотворчості, що дає змогу з'ясувати історичний контекст розвитку правової системи та розглянути питання, що виникали на кожному етапі.

Підрозділ 1.3 «Методологія дослідження судової правотворчості», спрямований на визначення та застосування пізнавального інструментарію (емпіричних і теоретичних методів) вивчення предметних напрямів наукового пошуку.

Розділ 2 «Загальнотеоретична характеристика судової правотворчості» складається з трьох підрозділів:

Підрозділ 2.1 «Поняття, ознаки та види судової правотворчості»,

присвячений осмисленню наявних в юридичній літературі точок зору вчених-правознавців щодо визначення (дефініції) та ознак судової правотворчості. За результатами цього аналізу сформульовано власну дефініцію судової правотворчості та розкрито її ознаки з урахуванням вихідного (базового) судження, а також здійснено класифікацію судової правотворчості.

Підрозділ 2.2 «Структурно-функціональна характеристика судової правотворчості», в якому узагальнено основні напрями дії та функції судової правотворчості, виокремлено структурно-функціональні елементи судової правотворчості.

Підрозділ 2.3 «Особливості судових правотворчих актів як елемента судової правотворчості», зорієнтований на розкритті особливостей судових правотворчих актів в якості елемента судової правотворчості. Під актами судової правотворчості запропоновано розуміти результати волевиявлення спеціально уповноважених судових органів, в яких об'єктивовано норми права у вигляді офіційних документів, опублікованих в офіційних виданнях, що мають загальнообов'язковий характер.

Розділ 3 «Судова правотворчість у сучасних правових системах і перспективи її розвитку в Україні» складається з трьох підрозділів:

Підрозділ 3.1 «Судова правотворчість у правових системах англо-американської правової сім'ї», в межах якого досліджено судову правотворчість у правових системах англо-американської правової сім'ї.

Підрозділ 3.2 «Особливості судової правотворчості у правових системах романо-германської правової сім'ї», присвячено з'ясуванню особливостей судової правотворчості у правових системах романо-германської правової сім'ї.

Підрозділ 3.3 «Проблеми та перспективи розвитку судової правотворчості в Україні», в якому охарактеризовано наявні та можливі проблеми і перспективи розвитку судової правотворчості в Україні; виокремлено інноваційні технології, що стосуються судової правотворчості та запроваджені у провідних країнах світу; запропоновано задля утвердження верховенства права, забезпечення прав і свобод людини розробити механізм контролю і перегляду змісту судових

правотворчих актів, що виконують роль форм (джерел) права.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження О.Я. Соломонюка на тему «Судова правотворчість: загальнотеоретичне дослідження» доречно використовувати для підвищення рівня правової культури та правосвідомості представників органів судової влади, зокрема суддів і працівників апарату судів, в освітньому процесі закладів вищої освіти, науково-дослідних розробках наукових установ, при підготовці наукових праць, плануванні досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У цілому позитивно оцінюючи кваліфікаційну наукову працю, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні питання, що потребують додаткової аргументації, пояснень у ході публічного захисту або спрямовані на їх врахування в подальшій науковій роботі, зокрема:

1. У дисертації здобувач цілком слушно зазначає, що: «судова правотворчість застосовується в тих випадках, коли потрібно доповнити, виправити, змінити, спрямувати по-іншому принципу судову діяльність до певних норм чинного законодавства, а також для правового регулювання вирішення судових спорів як по окремих категоріях справ, так і по конкретних судових правовідносинах в окремих категоріях спорів» (с. 81) та «проблемою судової правотворчості, на думку науковців (навіть прибічників судової правотворчості), є порушення принципу розподілу влади та перетворення верховенства права у верховенство суддів, на що небезпідставно звертають увагу також і зарубіжні фахівці» (с. 86). Проте з тексту наукової праці не до кінця зрозуміло ставлення та позиція автора до цієї проблеми, а також того, чи є в Україні прояви (випадки), коли судова правотворчість перетворює верховенство права у верховенство суддів?

2. З огляду на визначений у дисертації об'єкт дослідження, автор характеризує судову правотворчість, як «явище» (с. 90), «процес» (с. 122), «інститут» (с. 193). У зв'язку з цим виникає питання, як саме здобувач визначає,

розуміє судову правотворчість?

3. Зміст, завдання, позиції наукової новизни та висновки дисертації свідчать, що автор приділив достатню увагу методологічним засадам осмислення витоків судової правотворчості шляхом уточнення предметної релевантності теоретичних та емпіричних методів, оптимізації їх поєднання в ході вивчення цієї проблематики, застосування філософських, загальнонаукових і спеціальних методів тощо. Водночас необхідний і достатній рівень дослідження судової правотворчості є багаторівневою системою відповідних методологічних знань. З огляду на це, виникає потреба в додатковому впорядкуванні, уніфікації та оптимізації використаних принципів наукового пізнання, розкритті їхнього гносеологічного потенціалу, наприклад, у науковій роботі вказано, що: «принципи наукового пізнання є важливими для дослідження судової правотворчості, оскільки дозволяють забезпечити об'єктивність, науковість та історичний контекст у вивченні цього явища» (с. 93), проте доречно в ході подальших наукових студій розширити методологію дослідження предмета шляхом використання, приміром, критичного аналізу (здатність піддавати сумніву та перевірці наявні теорії та гіпотези, що сприяє розвитку науки) та етичних стандартів (забезпечення дотримання етичних норм і стандартів у процесі здійснення судової правотворчості).

Разом з тим, наведені вище зауваження та пропозиції в основному мають дискусійний характер і слугують підставою для плідної та конструктивної наукової дискусії під час публічного захисту дисертаційної роботи й не впливають на високу наукову цінність дисертаційного дослідження. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю отриманих результатів робота є суттєвим внеском у науку філософію права.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час опрацювання дисертаційного дослідження й аналізу наукових публікацій О.Я. Соломонюка фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Кваліфікаційна наукова праця Соломонюка Олександра Ярославовича на тему «Судова правотворчість: загальнотеоретичне дослідження», що подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право, є комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. № 40 і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Соломонюк Олександр Ярославович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право зі спеціальності 081 – Право.

Офіційний опонент:

професор спеціальної кафедри № 2 Інституту

Управління державної охорони України

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

доктор юридичних наук, професор

Богдан КАЛИНОВСЬКИЙ

Згідно з вимогами дисертації засвідчую

Богдан Калиновський

Калиновський - експерт групи дослідження дисертації
н/п-к *А. Ф. Тригорак*